

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

POLİS AKADEMİYASI

"CİNAYƏT HÜQUQU"

kafedrası

"Ekologiya hüququ" fənni üzrə

M Ü H A Z İ R Ə

Mövzu № 11: *"Ətraf mühitin mühafizəsinin beynəlxalq-hüquqi mexanizmi"*

Vaxt: 4 saat

Mühazirə: 2 saat

Seminar: 2 saat

Tərtib etdi:

"Cinayət hüququ" kafedrasının rəisi,
polis polkovniki, h.e.f.d. İmrəli Məmmədli

Mühazirə kafedra iclasında müzakirə olunmuş və təsdiq edilmişdir.

Protokol № _____, " ____ " _____ 2018-ci il.

Bakı – 2018

Mövzu №11: “*Ətraf mühitin mühafizəsinin beynəlxalq-hüquqi mexanizmi*”

P L A N :

GİRİŞ

1. Ətraf təbii mühitin beynəlxalq-hüquqi mühafizəsinin anlayışı, prinsipləri və obyektləri.
2. Ətraf təbii mühitin mühafizəsində beynəlxalq konfranslar.
3. Ətraf təbii mühitin mühafizəsində beynəlxalq təşkilatlar.

NƏTİCƏ

Ə D Ə B İ Y Y A T :

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2018.
2. “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (8 iyun 1999-cu il).
3. Петров В.В. Экологическое право России. Учебник. М.: БЕК, 1995.
4. Ерофеев В.Ф. Экологическое право России. Учебник. М.: Юрист, 1996.
5. Бринчук М.М. Экологическое право. Учебник. М.: Юрист, 2002.

GİRİŞ

Yer kürəsinin təbiəti vahiddir və onun qanunları ümumidir. O, dövləti və inzibati sərhəd tanımır. Buna görə təbiəti mühafizə işində milli səylər son anda o vaxt müsbət nəticələr verər ki, onlar insanı əhatə edən ətraf təbii mühitin mühafizəsində beynəlmiləl tədbirlərlə üst-üstə düşsün.

Bütün planetdə ekoloji böhran artıqca global ekoloji problemlərin həlli üçün bütün səylərin birləşdirilməsinin vacib olduğunu dünya ictimaiyyəti dərk etmişdir. Bununla əlaqədar olaraq beynəlxalq əməkdaşlığın əsas istiqamətlərindən olan ətraf mühitin beynəlxalq hüquqi mühafizəsi yarandı və özünün geniş inkişafını tapdı.

SUAL 1.

Ətraf təbii mühitin beynəlxalq hüquqi mühafizəsinin anlayışı, prinsipləri, mənbələri və obyektləri

Beynəlxalq əməkdaşlığın funksiyalarından biri də ətraf təbii mühitin beynəlxalq hüquqi mühafizəsidir. O, təbiətin mühafizəsi, təbiətdən səmərəli istifadə və insanı əhatə edən ətraf təbii mühitin sağlamaşdırılması sahəsində dünya ictimaiyyəti nümayəndələri tərəfindən qəbul edilən təşkilati-hüquqi tədbirlərin sisteminə daxildir.

Təbiəti mühafizə sahəsində beynəlxalq-hüquqi aktların sayının tədricən artması, özündə təbiətin mühafizəsi, təbiətdən istifadə və ətraf təbii mühitin sağlamaşdırılması haqqında sənədləri cəmləşdirən ekoloji qanunvericiliyin beynəlxalq qanunvericilik çərçivəsində müstəqil sahə kimi öyrənilməsinə gətirib çıxartdı.

Beynəlxalq ekologiya hüququ mövcud ekoloji qanunvericiliyin bazası əsasında təşəkkül tapmışdır. Beynəlxalq ekologiya hüququ – beynəlxalq təbii ehtiyatların səmərəli istifadəsi, qorunması, insanın sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ ilə əlaqədar yaranan dövlətlərarası ekoloji-ictimai münasibətləri beynəlxalq hüquq normaları və prinsipləri əsasında nizamlayan hüquq normalarının məcmusudur.

Beynəlxalq ekologiya hüququ ikili xarakter daşıyır. Bir tərəfdən o beynəlxalq əməkdaşlığın bütün formalarını nizama salan beynəlxalq hüququn tərkib hissəsidir. Bu, hüquqi nizamasalmanın prinsip və metodlarının xarakterinə təsir edir. İkincisi o, daxili ekologiya hüququnun davamı olmaqla beynəlxalq hüquqi nizamasalmanın məzmununda özünü göstərir.

Beynəlxalq ekologiya hüququnun öz məzmunu etibarlı ilə digər dövlətlərarası münasibətlərdən fərqlənən beynəlxalq ekoloji münasibətləri nizamlayan müstəqil nizamasalma predmeti vardır. Beynəlxalq hüququn normaları və prinsipləri ilə yanaşı bu hüquq sahəsinin ekoloji münasibətləri

nizamlayan spesifik prinsipləri vardır. Konvensiyalar, müqavilələr, razılaşmalar, beynəlxalq təşkilatların qətnamələri hüquqi nizamasalmanın müstəqil mənbələridir. Ekoloji münasibətlərin hüquqi nizamasalınması zamanı dünya ictimaiyyətinin maraqları mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə və ətraf təbii mühitin mühafizəsi sahəsində ekologiya hüququ, hüququn – dəniz, atom və kosmos kimi sahələri ilə qarşılıqlı əlaqədədir. Beynəlxalq və daxili ekologiya hüququ arasında əlaqə özündə mürəkkəb bir sistemi əks etdirir. Bu mürəkkəblik ondan ibarətdir ki, daxili ekologiya hüququ konkret bir dövlətin maraqlarını özündə əks etdirir. Beynəlxalq ekologiya hüququ isə razılaşdırılmış qaydada iki və daha artıq dövlətin və ya beynəlxalq təşkilatın maraqlarını özündə əks etdirir. Daxili və beynəlxalq hüquq normaları arasında ziddiyyətlər yarandıqda üstünlük beynəlxalq hüquq normalarına verilir.

Ətraf təbii mühitin hüquqi mühafizəsi beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərinə əsaslanır. Eyni zamanda, o, beynəlxalq hüquq normalarının və beynəlxalq ekoloji münasibətlərin mahiyyətindən irəli gələn bir sıra spesifik hallara da əsaslanır.

Ətraf təbii mühitin beynəlxalq hüquqi mühafizəsinin prinsipləri beynəlxalq ictimaiyyət nümayəndələrinin, yeni dövlətlərin, beynəlxalq təşkilatların və konvensiyaların birgə əməyi sayəsində işlənib hazırlanmışdır. Bu prinsiplər BMT Baş Məclisinin ayrı-ayrı qərarlarında, ATƏT-in Helsinkdə (1975) keçirilmiş iclasının Yekun aktında, təbiətin Beynəlxalq Xartiyasında, BMT-nin ətraf təbii mühit və onun inkişafı haqqında beynəlxalq konfransının qərarında öz əksini tapmışdır. Ətraf təbii mühitin beynəlxalq-hüquqi mühafizəsinin prinsiplərini ümumi formada aşağıdakı kimi qeyd etmək olar:

1. İnsanın ekoloji hüququnun üstünlüyü.
2. Öz ərazisindəki təbii sərvətlər üzərində dövlətin suverenliyi.
3. Bir ölkənin ekoloji salamatlığının başqa dövlətin ekoloji zərəri hesabına qazanılmasının yolverilməzliyi.

4. Bütün səviyyələrdə ekoloji nəzarət.
5. Beynəlxalq-ekoloji informasiyaların beynəlxalq mübadiləsi.
6. Fövqəladə hallarda dövlətlərin qarşılıqlı köməyi.
7. Ekoloci-hüquqi mübahisələrin dinc vasitələrlə həlli.

Buna uyğun olaraq:

Təbii ehtiyatlardan Azərbaycanın təbii və təsərrüfat potensialının xüsusiyyətləri, təbii ehtiyatların qorunması, təbii və süni bərpası və artırılması imkanları nəzərə alınmaqla səmərəli və kompleks şəkildə istifadə olunur;

Təbii ehtiyatlardan Azərbaycan Respublikasının suveren hüquqlarına, mənafeyinə və qüvvədə olan qanunlarına əməl etməklə istifadə olunur;

Təbii ehtiyatlardan istifadə və təbiəti mühafizə məsələləri Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının iştirakı ilə həll edilir.

Beynəlxalq sənədlərdə möhkəmləndirilmiş norma-prinsiplər ekoloji münasibətlərin iştirakçıları üçün tövsiyə xarakteri daşıyır.

Bütün dövlətlərə tövsiyə edilir ki, mükəmməl ekoloji qanunvericilik və ətraf təbii mühitin keyfiyyət standartlarını və normativlərini işləyib hazırlasınlar və bunların həyata keçirilməsini təmin etsinlər. Dövlətlər tərəfindən təbiəti mühafizə qanunvericiliyinin pozulmaması və öz təsərrüfat işlərinin ətraf təbii mühitə ziyan vurmamaqla həyata keçirilməsi çağırışı prinsiplərdə öz əksini tapmışdır. Təbiətə ziyan vuracaq hər hansı formada fəaliyyətin ziyanlı nəticələri qabaqcadan qiymətləndirilməlidir. Bu fəaliyyət zamanı əldə ediləcək xeyirin təbiətə dəyəcək ziyandan qat-qat üstün olmasının sübut edilməsi zəruridir.

Hər bir dövlətin qarşısında vurduğu ekoloji ziyana görə kompensasiya vermək və vurulmuş ekoloji ziyanın neqativ nəticələrinə görə beynəlxalq tədbirlərin işlənilib hazırlanması məqsədi ilə əməkdaşlığı inkişafı etdirmək vəzifəsi durur.

Ətraf təbii mühitin qorunması sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın yuxarıda sadalanan prinsipləri Azərbaycan Respublikasının MDB ölkələri ilə qarşılıqlı ekoloji münasibətlərinə də müncər edilir. 1992-ci ilin fevralında Moskvada MDB ölkələrinin nümayəndələri ətraf təbii mühit və ekologiya sahəsində qarşılıqlı əlaqə barədə "Razılaşma" imzalayıb.

Birliyin üzvləri ümumi ekologiya hüquqi təminatının eyni zamanda bu sahədə meydana çıxan hüququn kolliziyasının qarşısının alınmasını və bərpasını zəruri sayır. Belə hüquqi təminatın yaradılmasının ümumi şərtləri aşağıdakılardır:

- a) təbii ehtiyatlardan səmərəli surətdə istifadə edilməsi və ekoloji təhlükəsizlik də daxil olmaqla qanunvericiliklərin yaxınlığı;
- b) iqtisadi-ekoloji sahədə həyata keçirilən hüquqyaratma və hüquqtətbiqetmə fəaliyyətinin uyğunluğu;
- v) qanun layihələrinin və təbiəti mühafizə fəaliyyətinin razılaşdırılması;
- q) elmi və təcrübi məlumatların qarşılıqlı təmini.

MDB dövlətlərinin ekoloji fəaliyyətinin uyğunlaşdırılması məqsədi ilə "Dövlətlərarası Ekoloji Şura (DEŞ) və onun daimi fəaliyyət göstərən katibliyi yaradılmışdır. Bundan başqa Minskə Beynəlxalq ekoloji fond yaradılmışdır.

Ətraf təbii mühitin mühafizəsi və ondan istifadə haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi beynəlxalq hüququn üstünlüyü prinsipi əsasında möhkəmlənmişdir. Azərbaycan Respublikasının "Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Qanununun 82-ci maddəsinə əsasən ətraf mühitin mühafizəsinə dair Azərbaycan Respublikasının daxil olduğu Beynəlxalq müqavilə ilə Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində ziddiyyət yaranarsa, beynəlxalq müqavilədə göstərilmiş qaydalar tətbiq edilməlidir.

Prinsip aydın olsa da problem problem olaraq qalır. Məsələn, beynəlxalq qaydalar necə fəaliyyət göstərir, onun qəbul edilməsi və təsdiq olunması anından yaxud buna uyğun olaraq dövlətlərin əlavə "giriş" aktı

qəbul edilməsi tələb olunur? Bu suala cavab vermək üçün kifayət qədər təcrübi bilik olmasa da bir şeyi qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq hüququn avtomatik olaraq fəaliyyət göstərməsi indiyə qədər məlum deyil.

Ekoloci hüquq münasibətlərinin mənbəyi dedikdə maddi mənada ətraf təbii mühitdən səmərəli surətdə istifadə və onun mühafizəsi sahəsində dünya ictimaiyyətinin maraqları başa düşülür. Formal mənada beynəlxalq hüquq münasibətlərinin mənbələri dedikdə isə beynəlxalq hüquq normalarında əks olunan müqavilələr, razılaşmalar, konvensiyalar, konfranslar və beynəlxalq təşkilatların qətnaməsi kimi hüquqi formalar başa düşülür. Bir sıra hallarda daxili qanunvericiliyin normativ aktları da beynəlxalq ekoloji hüquq münasibətlərinin mənbəyi ola bilər.

Ətraf təbii mühitin beynəlxalq-hüquqi mühafizəsinin mənbələri içərisində mərkəzi yeri təbiətin mühafizəsinin Beynəlxalq Xartiyası və BMT Baş Məclisinin qətnamələri tutur. Onlar Beynəlxalq ekoloji hüquqi əməkdaşlığın əsaslarının və prinsiplərinin həyata keçirilməsində əhəmiyyətli rol oynayır.

BMT Baş Məclisinin qətnamələri: BMT Baş Məclisinin ətraf təbii mühitin mühafizəsi və dünyəvi təbii ehtiyatlardan səmərəli surətdə istifadə haqqında qətnamələri içərisində dördü mühüm əhəmiyyət kəsb edir:

BMT-nin Baş Assambleyasının 18 dekabr 1962-ci ildə qəbul etdiyi "İqtisadi inkişaf və təbiətin mühafizəsi" haqqında qətnamədə YUNESKO-nun zəmanət və təklifləri təsdiq edilmişdir. Qəbul edilmiş qətnamə üç əsas cəhəti özündə əks etdirir:

a) floranın, faunanın, təbii ehtiyatların və ətraf təbii mühitin bütövlükdə baxılmasını;

b) "Təbiətin mühafizəsi" termininin daha geniş termin olan "Ətraf təbii mühitin mühafizəsi" termini ilə birləşməsinə;

v) İqtisadi inkişaf və təbiətin mühafizəsi maraqlarının üzvü surətdə uyğunlaşdırılması konsepsiyasını.

3 dekabr 1968-ci il. Lazımi sosial-iqtisadi inkişafın və əsas insan hüquqlarının qorunması üçün sağlam ətraf təbii mühitin vacib olduğunu özündə əks etdirən BMT Baş Məclisinin qətnaməsi qəbul edilib. Bu məqsədlə BMT Baş Məclisi, 1972-ci ildə Stokholmda ətraf təbii mühitin mühafizəsinə dair BMT konfransını çağırmaq haqqında qərar qəbul edib.

Sentyabr 1980-cı il. BMT Baş Məclisi "Bütün dövlətlərin bu günkü və gələcək nəsillər üçün yer kürəsinin təbiətinin qorunmasında tarixi məsuliyyəti haqqında" qətnamə qəbul edib. Qətnamədə bütün dövlətlərin və xalqların silahların istehsalının məhdudlaşdırılması və ətraf təbii mühitin mühafizəsinə dair konkret tədbirlərin işlənilib hazırlanması çağırışı öz əksini tapmışdır.

1982-ci ildə BMT Baş Məclisi ətraf təbii mühitin mühafizəsinin Ümumdünya Xartiyasını təsdiq etdi.

Təbiətin mühafizəsinin xartiyası. Xartiya 26 oktyabr 1982-ci ildə BMT Baş Məclisinin 37-ci sessiyasının qətnaməsi ilə bəyənilib və təsdiq edilib (24 əsas prinsipdən ibarətdir). Xartiya ekoloji təhsilə ümumi təhsilin əsas hissələrindən biri kimi baxır. Xartiya təbiət haqqında biliklərin ümumdünya miqyasında təcrübələr aparmaq yolu ilə zənginləşdirilməsini və əldə edilmiş biliklərin informasiya sisteminin bütün növləri vasitəsi ilə yayılmasını zəruri hesab edir. Xartiyanın prinsipləri beynəlxalq əməkdaşlıq səviyyəsində hər bir dövlətin hüquqi təcrübəsində öz əksini tapmışdır.

Xartiya öz hüquqi qüvvəsinə görə beynəlxalq hüquqi sənəddir və o, tövsiyə xarakteri daşıyır. Bu o deməkdir ki, onun normaları və hüquqi prinsipləri beynəlxalq təşkilatlar və ayrı-ayrı dövlətlər üçün məcburi xarakter daşımır. Lakin ətraf təbii mühitin mühafizəsinin ümumi vəzifələrindən irəli gələrək dünya ictimaiyyəti öz təcrübi fəaliyyətlərində bu aktın əsaslarına tərəfdar olmalıdırlar.

Müqavilə. Beynəlxalq-hüquqi mühafizənin mənbəsi kimi müqavilə əsas yerlərdən birini tutur. Bu qrup mənbələr içərisində siyasi xarakterli müqavilələrin özünəməxsus yeri vardır. Bu o müqavilələrdir ki, orada ətraf

təbii mühitin mühafizəsi probleminə təhlükəsizlik və silahlanmanın məhdudlaşdırılması məsələlərinə toxunulur. Göstərilən qrupda ATƏT-in müşavirəsinin Yekun aktı əsas yerlərdən birini tutur. Yekun aktına ABŞ, Kanada və bütün Avropa Dövlətləri imza etmişlər. Bu qrupa kütləvi qırğın silahlarının istehsalı, sınaqdan keçirilməsi və tətbiq edilməsini qadağan edən bir sıra konvensiyalar və müqavilələr də qoşulur. Bura atom silahlarının atmosferdə, kosmik fəzada və su altında sınaqdan keçirilməsini (1963-cü il), Atom silahlarının yayılmasını (1966-cı il), atom silahlarının dəniz və okean dibində yerləşdirilməsini (1971-ci il) və s. qadağan edən müqavilələr aiddir.

Ətraf təbii mühitin beynəlxalq-hüquqi mühafizəsinin mənbəyi kimi mühüm əhəmiyyət kəsb edən digər qrup müqavilə ekoloji məzmunlu müqavilədir. Bu müqavilələr iki yarım qrupa bölünür:

1. Kompleks ekoloji.
2. Ekoloci ehtiyat.

Kompleks ekoloji aktlara aşağıdakıları aid etmək olar: Ətraf təbii mühitə hərbi və digər düşmənçilik məqsədi ilə təsir vasitələrindən istifadə edilməsinin qadağan olunması haqqında konvensiya (1977) havanın böyük məsafəyə transsərhəd çirklənməsi haqqında konvensiya (1979), Kosmik fəzanın, Ayın və digər fəza cisimlərinin tədqiqatı və istifadəsində dövlət fəaliyyətinin prinsipləri haqqında müqavilə (1967), Antarktida haqqında müqavilə (1959).

Dünya okeanının çirklənmədən və tükənmədən mühafizəsi haqqında müqavilə, razılaşma və konvensiyalar beynəlxalq hüquqi aktların əsas qrupunu təşkil edir.

Ekoloci ehtiyat məzmunlu Beynəlxalq hüquqi sənədlər əsas etibarlı ilə iki və daha artıq dövlət arasında balıqçılıq və digər təbii ehtiyatların istifadə qaydasını tənzimləyir.

Ətraf təbii mühitin beynəlxalq-hüquqi mühafizəsinin obyektləri

Ekoloci qanunvericilikdə ətraf təbii mühitin beynəlxalq-hüquqi mühafizəsinin obyektləri dedikdə təbiətin elə obyektləri başa düşülür ki, onlara görə beynəlxalq hüququn subyektləri (dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar) arasında ekoloji münasibətlər yaranır və inkişaf edir (sxemə bax).

Ətraf təbii mühitin mühafizəsinin beynəlxalq obyektləri:

1. *Hava hövzəsi*
2. *Kosmos*
3. *Dünya okeanı*
4. *Bölünə bilən təbii ehtiyatlar*
5. *Antarktida*

Onlar iki kateqoriyaya bölünürlər: dövlətlərin yurisdiksiyasına girən və girməyən beynəlxalq-hüquqi mühafizə obyektləri. Birincisi – hava hövzəsi, Dünya okeanı, Antarktida, quşların köçəri növləri. Bu obyektlər beynəlxalq ekoloji hüquqa uyğun olaraq istifadə və mühafizə edilir.

Dövlətlərin yurisdiksiyasına daxil olan təbiətin beynəlxalq hüquqi obyektləri o obyektlərdir ki, onların gələcək nəsillər üçün saxlanması mütləqdir. Məsələn, beynəlxalq-çaylar, dənizlər, göllər, Beynəlxalq Qırmızı Kitaba düşmüş nəsli kəsilməkdə olan heyvanlar və nadir bitkilər.

Beynəlxalq mühafizə obyektləri kateqoriyasına daxil olmayan digər təbiət obyektləri, təbiətin mühafizəsi, ondan səmərəli istifadə və ekoloji təhlükəsizlik sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın obyektləri kimi çıxış edirlər.

Hava hövzəsi təbiət obyekti kimi Yer kürəsinin bütün atmosferini əhatə edir və beynəlxalq mühafizənin obyekti hesab olunur. Nə qədər ki, atmosfer havası daima dövr edir, o heç vaxt bilavasitə milli əmlak hesab edilə bilməz. Hava hövzəsinin beynəlxalq mühafizəsi dörd istiqamətdə inkişaf edir: a) havaya və iqlimə zərərli təsirin qarşısının alınması; b) atmosfer çirkləndiricilərinin sərhəddən keçirilməsinin xəbərdarlığı və qarşısının alınması; v) ozon qatının dağıdılmasının qarşısının alınması; q)

atmosferə nəzarət və onun təmizlənməsi üsullarının təkmiləşdirilməsi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığı inkişaf etdirmək.

Atom, kimyəvi, bioloji və strateji hücum silahlarının sınaqdan keçirilməsi və tətbiq edilməsini qadağan edən beynəlxalq müqavilələr atmosfer hövzəsinin global mühafizəsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu müqavilə öz iştirakçılarına ətraf təbii mühitin uzun müddətə çirklənməsinə səbəb ola bilən hərbi və digər düşmənçilik məqsədli təsir vasitələrinin istifadəsini qadağan edir.

Dövlətin ekoloji vəziyyəti üçün böyük təhlükə atmosferin transsərhəd çirklənməsidir. Müşahidə göstərir ki, çirklənmə əsasən turşu yağışları formasında Cənubdan Şimala–yəni Skandinaviya ölkələrinə transsərhəd daşınma nəticəsində olur.

1991-ci ildə ətraf təbii mühitin transsərhəd çirklənməsinə qiymət verilməsi barədə konvensiya qəbul edilib. Konvensiya planlaşdırılan fəaliyyət növlərinə ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsini həyata keçirməyi qərarın qəbul edilməsinə qədər öhdəsinə götürür. Müvafiq ərazilərin ictimaiyyətinə qiymətləndirmə prosesində iştirak etmək icazəsi verilir. BMT-nin Ekoloji Ekspert Komissiyasının (EEK) nəzdində çirklənmənin yayılmasına birgə müşahidə proqramı fəaliyyət göstərir. Proqramın Moskvada və Osloda mərkəzləri, Avropa dövlətlərinin sərhəddi boyunca müşahidə məntəqələri yerləşir. Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, Yerin şimal yarımkürəsində ozon təbəqəsi son 20 ildə normadan 10-15% artıq nazıqlaşmışdır. Ozon qatının dağıdılmasına güclü təsir göstərən vasitələrin istehsalı və tətbiqinin məhdudlaşdırılması barədə razılaşmaların yenidən baxılması məsələsi müzakirə olunur. 1986-cı ildə Vyanada Xarici İşlər Nazirlərinin görüşündə 1995-ci ilə qədər havaya buraxılan kükürd qazı və kükürd 2 oksidinin 30-50% azadılması qərara alınmışdır. Bu, öz növbəsində imkan verir ki, havanın və planet iqliminin qızmasının qarşısı alınsın. Bu da əhəlinin səhhətinin və kənd təsərrüfatı əkinlərinin qorunması üçün zəmin yaradır.

Kosmos. Kosmik fəza heç bir dövlətin yurisdiksiyasına daxil deyil. O, bütünlükdə beynəlxalq mühafizə obyektidir. Dünya ictimaiyyəti Kosmosa öz münasibətini iki sənəddə ifadə etmişdir: BMT Baş Məclisi tərəfindən qəbul edilmiş (1963-cü il) Kosmik fəzadan istifadədə dövlətlərin fəaliyyətinin hüquqi prinsipləri haqqında Deklorasiyada; İkinci – Ay və digər fəza cisimləri istisna olmaqla kosmik fəzanın tədqiqi və ondan istifadə barədə dövlətlərin fəaliyyətinin prinsipləri haqqında müqavilədə (1967-ci il). Bu sənəddə kosmosdan istifadənin hüquqi qaydaları və prinsipləri öz əksini tapmışdır: Kosmos bütün insanların əmlakıdır; Kosmik fəzanın ayrı-ayrı hissələrinin hər hansı bir dövlət tərəfindən mənimsənilməsi yolverilməzdir; Kosmik fəzadan yalnız sülh naminə istifadə etmək; Kosmosun çirklənməsinin və ona qarşı hər hansı zərərli təsirin yolverilməzliyi.

Hazırkı şəraitdə yer kürəsinə yaxın bir fəzada 3,5 milyona qədər tullantı yerləşir. Əgər indiki vəziyyətdə kosmos tullantılardan təmizlənməsə, 20-30 ildən sonra kosmik uçuşları həyata keçirmək mümkün olmayacaq. Problemin həlli yolları: 1) xəbərdarlıq sisteminin yaradılması; 2) kosmosun tullantılardan təmizlənməsi tədbirləri; 3) kosmosun çirkləndirilməsinin xəbərdarlığı.

Dünya okeanı. Dünya okeanı Yer kürəsinin 71%-ni təşkil edir və onun 96% su ehtyatını özündə cəmləşdirir. Atmosferə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən Dünya okeanı bioloji, mineral və energetik ehtiyatların mənbəyidir.

Çirklənmədən mühafizə. Okeanın neft və neft məhsulları ilə, kimyəvi və radioaktiv maddələrlə, eləcə də digər zərərli tullantılarla çirkləndirilməsi biosferdə tarazlığı pozur, planeti oksigen ehtiyatı ilə təmin edən planktonu məhv edir, balıq və digər bioloji ehtiyatları tükəndirir, insan sağlamlığına və ətraf təbii mühitə sağalmaz ziyan yetirir. Sənaye, kənd təsərrüfatı, məişət və digər tullantılar çaylar vasitəsilə Dünya okeanına axıdılaraq onun çirkləndirilməsinə səbəb olur. Gəmilərdən tökülən neft və digər tullantılar, neft tankerlərinin və digər gəmilərin qəzaya uğraması da

eyni zamanda Okeanı çirkləndirmə mənbələri. Okeanda radioaktiv, kimyəvi və bioloji materialların saxlanması və nüvə silahlarının sınaqlarının keçirilməsi böyük təhlükə yaradır.

Radioaktiv çöküntülər verəcəyi ehtimal olunan iki mühitdə—ərazi sularında və açıq dənizdə atom silahlarının sınaqdan keçirilməsinin qadağan edilməsi barədə 1963-cü ildə müqavilə imzalanmışdır.

1972-ci il Konvensiyası dənizdən qanunla müəyyən olunmuş qaydada istifadə edilməsi, istirahət zonaları və dənizin canlı ehtiyatları üçün təhlükə yaradan çirklənmə mənbələrinə qarşı mübarizə tədbirlərini özündə əks etdirir. Konvensiyaya (1969) əsasən digər tərəfə ziyan vurularsa, bu ziyana görə kompensasiya ödənilməlidir. Neftlə çirklənmədə kompensasiyanın ödənilməsi üçün hər bir neft gəmisi sığorta vəsiqəsinə malik olmalıdır. Neftlə çirklənmədə zərər çəkmiş tərəfə kompensasiyanın ödənilməsinə təmin etmək məqsədi ilə Beynəlxalq fond yaradılmışdır.

1973-cü ildə qəbul edilmiş Konvensiyada 1978-ci ildə ona edilmiş əlavədə dənizin təkcə neftlə deyil, eyni zamanda digər zəhərli maddələrlə çirklənməsinə qarşı daha ciddi tələblər qoyulmuşdur. Bu konvensiya dünyanın dəniz donanmasının 85,3%-ni təşkil edən dövlətlər tərəfindən imzalanmışdır. 1990-cı ildə ABŞ-da Amerika limanlarına yalnız ikiqat korpusa malik tankerlərin buraxılması kimi yeni qayda müəyyən edildi. 1991-ci ildə dəniz ehtiyatlarının mühafizə komitəsi gəmisi olan dövlətlərə gəmi korpuslarına olan yeni tələblərə cavab verəcək modernləşdirilmiş tankerlər hazırlamağı tövsiyə edir.

BMT-nin ətraf təbii mühit haqda proqramı çərçivəsində Baltik dənizinin, Qırmızı dənizin, Şərqi-Çin dənizinin, Cənubi-Çin dənizinin, eləcə də bir sıra digər dənizlərin çirklənmədən mühafizəsi barədə 10 regional proqram fəaliyyət göstərir.

Təbiətin beynəlxalq vərəsəliyi, Qırmızı kitab. Beynəlxalq əhəmiyyəti olan təbiət obyektləri.

1972-ci ilin noyabr ayında YUNESKO-nun konfransı tərəfindən ümumdünya mədəni və təbiət varisliyinin mühafizəsi barədə Konvensiya qəbul edildi. Onun məqsədi qoruqların, milli parkların və təbiət abidələrinin dövlət tərəfindən mühafizəsinin təmin edilməsinə nail olmaqdır. İndiki və gələcək nəsillər üçün ölçüyə gəlməz qiymətə malik təbiət obyektləri beynəlxalq səviyyədə siyahıya alınır. Beynəlxalq təşkilatlar beynəlxalq fondların hesabına təbiət varisliyinin mühafizəsi üçün dövlətlərə maddi yardım göstərir. Təbiətin və təbiət ehtiyatlarının beynəlxalq mühafizə birliyi nəslə kəsilməyən bitki və heyvan növlərini Qırmızı kitaba salaraq onların qeydiyyatını aparır. Təbiətin nadir bitki qruplarını və heyvanların mühafizəsi və onların sayının artırılması üçün bütün dövlətlər müvafiq tədbirlər işləyib hazırlamışdır. Nəslə kəsilməkdə olan vəhşi flora və faunanın satışı barədə BMT-nin himayəsi altında imzalanmış Beynəlxalq Konvensiya (1973) satış üçün icazələrin verilməsi qaydasını və bölgünün həddini müəyyən edir.

Müəyyən bir dövlətin ərazisində yerləşən, bu və ya digər əlamətlərinə görə global əhəmiyyət kəsb edən təbiət obyektləri beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən nəzarətə götürülür və mühafizə edilir. Beynəlxalq əhəmiyyətə malik su-bataqlıq yerləri haqqında konvensiyada su quşlarının yaşayış yerləri kimi istifadə olunan bataqlıqlar beynəlxalq mühafizənin obyektinə kimi nəzərdən keçirilmişdir. "İnsan və biosfer" adlı dövlətlərarası proqrama müvafiq olaraq biosfer qoruqları ətraf mühitin Beynəlxalq hüquqi mühafizəsinin yeni forması kimi təşəkkül tapdı.

Antarktika. Altı qitədən biri olan Antarktika heç bir dövlətin və heç bir beynəlxalq təşkilatın yurisdiksiyasının tərkibinə daxil deyil. Bu, ətraf təbii mühitin beynəlxalq mühafizəsinin obyektlərindən biridir. Antarktika barədə dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların bütün münasibətləri beynəlxalq müqavilələr əsasında qurulur.

Hal-hazırda cənubi materikdən istifadə və mühafizə prinsipləri Antarktika haqda müqavilə ilə (1959) nizamlanır. Bu müqavilənin əsas müddəaları aşağıdakılardır: a) elmi-tədqiqat azadlığı; b) hərbi xarakterli tədbirlərin yol verilməməzliyi; v) canlı ehtiyatların mühafizəsi.

Heyvanlar aləmindən istifadə arktik hövzənin heyvanlar aləminin mühafizəsi haqda Konvensiyaya əsasən həyata keçirilir. Elmi tədqiqatları əlaqələndirmək məqsədi ilə elmi komitə yaradılmışdır.

1991-ci ilin oktyabrında Madriddə Akt – Antarktika barədə beynəlxalq əməkdaşlığın nəticələri barədə protokol imzalanmışdır. Orada qeyd edilir ki, altıncı qitənin ətraf təbii mühitinin mühafizəsi beynəlxalq əməkdaşlığın nizamlanmasında əsas məsələlərdən biridir. Protokolda dənizin çirkləndirilməsinin qadağan edilməsi, tullantıların təmizlənməsi, flora və faunanın mühafizəsi məsələlərinə toxunulur. Eyni zamanda protokol keçirilən tədbirlərdə ekoloji ekspertizanın təmin edilməsini məcburi hesab edir.

Arktika və Antarktika məsələləri üzrə idarələrarası komissiya təşkil edilib və fəaliyyət göstərir. Onun əsas məqsədi aşağıdakılardır: idarə və təşkilatların təsərrüfat, elmi və təbiəti mühafizə fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi, beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafı, normativ aktların layihəsinin hazırlanmasında birgə iştirakçılıq.

Bölmə bilən təbii ehtiyatlar. Beynəlxalq təbii ehtiyatların kateqoriyasına ilin müəyyən hissəsində və ya həmişəlik iki və ya daha çox müstəqil dövlətin istifadəsində olan təbii ehtiyatlar aiddir. Buna misal olaraq beynəlxalq su ehtiyatlarını (dəniz, çay, göl) göstərmək olar. Təbiəti mühafizə və ondan istifadənin hüquqi nizamlanmasının əsas mənbəyi, maraqlı dövlətlər tərəfindən bağlanan müqavilələrdir. Bu müqavilələrdə beynəlxalq obyektlərdən istifadə qaydaları, mübahisələrin həlli yolları, mühafizə tədbirləri, təkrar istehsal və s. məsələlər öz əksini tapmışdır. Beynəlxalq obyektlərin idarə olunması məqsədi ilə həmişə fəaliyyət göstərən komissiyalar və komitələr yaradılır. Belə ki, Dunay üzrə Dunay

komissiyası, Qara dəniz üzrə – komitə, Baltik dənizi üzrə – baltik şurası kimi beynəlxalq idarə orqanları fəaliyyət göstərir.

SUAL 2.

Ətraf təbii mühitin mühafizəsi sahəsində beynəlxalq konfranslar

Ətraf təbii mühit haqqında BMT-nin 1972-ci il Stokholm Konfransı. Bu konfrans beynəlxalq təşkilatların və dövlətlərin ekoloji siyasətində dönüş nöqtəsi oldu. Burada iki əsas qərar qəbul edildi: 1) prinsiplər bəyannaməsi və 2) tədbirlər planı.

Prinsiplər bəyannaməsi hazırkı vaxtda və gələcəkdə ətraf təbii mühit probleminə dünya ictimaiyyətinin münasibətini ifadə edən 26 prinsipi özündə əks etdirir. Bunlar içərisində başlıca prinsipləri qeyd edək:

- hər kəsin sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ;
- təbii ehtiyatların hazırkı və gələcək nəsil üçün əhəmiyyətinin qorunub saxlanması;
- ətraf mühitin yaxşılaşdırılması üçün əhəmiyyət kəsb edən iqtisadi və sosial inkişaf;
- öz təbii ehtiyatlarından istifadə üzrə dövlətlərin hüquqlarının suverenliyi və ətraf mühitə vurulan ziyan üzrə məsuliyyəti;
- ətraf mühitin beynəlxalq problemlərinin əməkdaşlıq ruhunda həllinin labüdlüyü;
- atom silahlarının və digər kütləvi qırğın silahlarının tətbiqinin nəticələrindən insanın və onu əhatə edən mühitin qorunması.

Tədbirlər planı 109 bölmədən ibarətdir. Bu planda ətraf təbii mühitin mühafizəsində siyasi, iqtisadi və təşkilati məsələlər, eləcə də dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların qarşılıqlı əlaqələri öz həllini tapmışdır.

Konfransın qərarına əsasən ətraf mühit fondu yaradılmış, 5 iyun Ümumdünya ətraf mühit günü elan edilmiş və ətraf mühitin mühafizəsi üzrə BMT-nin daimi fəaliyyət göstərən orqanı təşkil edilmişdir (YUNEP).

Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq haqda müşavirə

ABŞ, Kanada və bütün Avropa ölkələrinin iştirakı ilə 1975-ci ilin avqustunda Helsinkdə keçirilən müşavirədə Yekun aktı qəbul edildi. Bu aktda təhlükəsizliyin təmini barədə siyasi məsələlərlə yanaşı ekoloji təhlükəsizlik barədə də məsələlər öz əksini tapmışdır. Yekun aktın beşinci bölməsi ətraf mühitə həsr edilmişdir. Orada dövlətlərin ekoloji əməkdaşlığının məqsədləri, sahələri forma və metodları müəyyən edilir. Eyni zamanda ekoloji çirklənmə ilə bağlı mübarizədə beynəlxalq ekoloji əməkdaşlığın sahələri vardır; atmosfer havasının, suyun, torpaq qatının, qoruqların, şəhərlərdə ətraf mühitin çirklənməsinə qarşı mübarizə.

İnformasiya mübadiləsi, konfransların təşkili, elmi işçilərin dəyişdirilməsi və ətraf mühitin mühafizəsi problemlərinin birgə tədqiqi də əməkdaşlığın forma və metodu kimi təklif edilmişdir. Müşavirədə iştirak edən ölkələr tərəfindən ətraf təbii mühitin çirklənməsinin qarşısının alınması barədə bir neçə sənəd qəbul edilmişdir. O cümlədən atmosfer havasının transsərhəd çirklənməsi haqqında Konvensiyanı (1979) və sənaye qəzalarının transsərhəd təsiri haqqında Konvensiyanı (1992) bura aid etmək olar. Bu konvensiyalardan irəli gələn öhdəliklərin yerinə yetirilməsi Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinə həvalə edilir.

Dövlət nümayəndələrinin Vyana görüşü (noyabr 1986) – ATƏT iştirakçıları. ATƏT görüşündə siyasi məsələlərin həlli ilə yanaşı ətraf mühitin vəziyyəti və Helsinki müqaviləsinin yerinə yetirilməsi ilə bağlı olan məsələlərə də diqqət yetirilmişdir.

Vyana görüşünün yekun sənədinin ətraf təii mühit bölməsində aşağıdakı tövsiyələr ehtiva edilir:

- təhlükəli tullantıların dənizdə basdırılmasına müvafiq alternativ metodların işlənilib hazırlanması;
- ətraf mühit və sağlamlıq üçün daha təhlükəli olan kimyəvi maddələr barədə informasiya mübadiləsi;
- Avropada daha böyük məsafəyə yayıla biləcək çirkləndiricilərə nəzarət və onlara qiymət verilməsi üzrə proqramın möhkəmləndirilməsi və inkişaf etdirilməsi (EMEP);
- ozon qatını dəşən maddələrin istehsalının məhdudlaşdırılması tədbirlərinin müəvafətləndirilməsi;
- iqlimin qızması hallarının, karbon oksidi və digər qaz tullantılarının prosesə təsirinin tədqiq edilməsi.

Ətraf mühit və onun inkişafı barədə BMT Konfransı **(Rio-De-Janeyro 3-14 iyun 1992-ci il)**

Ətraf mühitin mühafizəsi barədə BMT-nin 1972-ci il Stokholm konfransından sonrakı 20 il ərzində ətraf mühitin mühafizəsinin nəticələrini qiymətləndirmək üçün 1992-ci ildə Rio-De-Janeyroda keçirilən konfransda dünyanın 178 ölkəsindən 15000 nümayəndə iştirak etmişdir. Gündəlik məsələ – XXI əsr növbəti yüzilliyə geniş fəaliyyət proqramı; Bütün iqlim zonaları meşələrindən səmərəli istifadə və onun mühafizəsi prinsipləri barədə bəyannamə: İqlim haqqında Konvensiya; Bioloji müxtəlifliyin mühafizəsi haqqında konvensiya; Bundan başqa konfrans quru və boş sahələr haqda Konvensiyanın layihəsini işləyib hazırlamaq üçün ətraf mühit və onun inkişafı barədə BMT komissiyasının təşkil edilməsi məsələsini də həll etdi.

SUAL 3.

Ətraf təbii mühitin mühafizəsi sahəsində beynəlxalq təşkilatlar

Ətraf mühitin mühafizəsi ilə müxtəlif beynəlxalq təşkilatlar məşğul olur: BMT-nin orqanları və xüsusişədirilmiş idarələr, hökumətlərarası təşkilatlar, hökumət təşkilatları olmayan beynəlxalq universal tipli təşkilatlar, regional və subregional orqanlar.

Ekoloji problemə cəlb edilən bütün beynəlxalq təşkilatları öz məzmununa görə 3 qrupa bölmək olar: təbiəti mühafizə istiqamətli (YUNEP, TMBB) kompleks təbiəti mühafizə profilli (FAO, ÜST, ÜMT), xüsusi təbiəti mühafizə profilli (köçən quşların, balıq ehtiyatlarının, beynəlxalq çayların mühafizəsi və s.).

Beynəlxalq ekoloji əməkdaşlıqda Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və onun xüsusişədirilmiş orqanları aparıcı rol oynayır. İnsanı əhatə edən mühitin müdafiəsi BMT-nin əsasnaməsində öz əksini tapmışdır. İqtisadi, sosial həyat, sağlamlıq, əhalinin yaşayış səviyyəsinin yüksəldilməsi, insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində mövcud beynəlxalq problemlərin həllində birgə fəaliyyət göstərmək onun əsas məqsəd və vəzifəsidir. BMT Baş Məclisi beynəlxalq cəmiyyətin ekoloji siyasətinin əsas istiqamətlərini müəyyən edir, ətraf mühitin mühafizəsində dövlətlərin qarşılıqlı əlaqə prinsiplərini işləyib hazırlayır, ətraf mühitin mühafizəsinin mühüm problemləri haqqında BMT-nin beynəlxalq konvensiyalarının layihəsini işləyib hazırlayır, yeni təbiəti mühafizə orqanları təşkil edir, ətraf mühitin

mühafizəsi məqsədilə ikitərəfli və çoxtərəfli əməkdaşlığın inkişafına şərait yaradır.

BMT-nin təbiəti mühafizə fəaliyyəti ya bilavasitə onun baş və köməkçi orqanları, yaxud xüsusişədirilmiş idarələri tərəfindən həyata keçirilir. Tərkibində funksional və regional fəaliyyət göstərən komitə və komissiyalar olan BMT-nin İqtisadi və Sosial Şurası onun ən başlıca orqanlarından biridir.

Bütün bu orqanlar siyasi, iqtisadi və sosial məsələlərlə yanaşı ekoloji problemlərlə də məşğul olur. Bununla bərabər BMT-nin sistemində xüsusi mərkəzi orqan vardır ki, o, bilavasitə ətraf mühitin mühafizəsi ilə məşğul olur.

Ətraf mühit barədə BMT proqramı (YUNEP) BMT-nin Stokholm (1972) konfransının zəmanətinə müvafiq olaraq BM–Baş Məclisinin 15 dekabr 1972-ci il qətnaməsinə əsasən yaradılmışdır.

YUNEP tərkibinə ətraf mühit fondu, ətraf mühitin mühafizəsini əlaqələndirmə Şurası və dövlət nümayəndələri daxil olan idarə şurasına malikdir.

YUNEP-in fəaliyyətinin əsas istiqamətləri İdarə Şurasında müəyyən edilir. Bu fəaliyyətin yaxın gələcəyi üçün aşağıda sadalanan istiqamətlər müəyyənləşdirilmişdir: 1) yaşayış məntəqələri, insanın sağlamlığı, ətraf mühitin sanitariyası; 2) suyun və torpağın mühafizəsi, boş sahələrin yaranmasının qarşısının alınması; 3) okeanlar; 4) genetik ehtiyatların, vəhşi heyvanların və təbiətin mühafizəsi; 5) enerji; 6) hərtərəfli hazırlıq, təhsil; 7) ticarət, iqtisadiyyat, texnologiya.

Təşkilatların fəaliyyəti artıqca daha çox prioritet istiqamətləri əhatə edir. Hal-hazırda Beynəlxalq və daxili ekoloji qanunvericiliyin kodifikasiya olunması prioritet problem kimi ön plana çəkilir. Bu problemlərin həllində YUNEP digər beynəlxalq təbiəti mühafizə təşkilatları ilə birgə çıxış edir. Məsələn, 1977 və 1987-ci illərdə Tbilisidə ətraf mühitin öyrənilməsi

sahəsində iki beynəlxalq konfransın hazırlanmasında və keçirilməsində YUNEP YUNESKO ilə fəal əməkdaşlıq etmişdir.

Ekoloci baxımdan BMT təşkilatı olan YUNESKO ətraf mühitin mühaifəsində mərkəzi təşkilat olan YUNEP-ə daha yaxındır. BMT-nin mədəniyyət, elm, təhsil təşkilatı olan YUNESKO mənzil-qərargahla birlikdə 1948-ci ildə Parisdə təşkil edilərək yaradılıb. O, təbiəti mühafizə fəaliyyətini bir neçə istiqamətdə həyata keçirir:

a) 100-dən artıq dövlətin məşğul olduğu ekoloji proqramlara rəhbərlik, hökumətlərarası proqram "İnsan və biosfer", ətraf mühitin öyrənilməsi barədə proqram, hidroloci proqram və s.;

b) ümumdünya varisliynə aid olan təbiət oyektlərinin mühafizəsinin təşkili və qeydiyyatı;

v) inkişaf etməkdə olan dövlətlərə ekoloji təhsilin artırılması və ekologiya sahəsində mütəxəssislərin hazırlanmasında köməklik göstərmək.

Təbiətin və təbiət ehtiyatlarının mühafizəsinin birliyi (TMBB)—1948-ci ildə təşkil edilib. Bu, qeyri-hökumət beynəlxalq təşkilat olub, özündə qeyri hökumət təşkilatlarını və beynəlxalq hökumət təşkilatlarını birləşdirməklə 100-dən artıq ölkəni təmsil edir (500-dən artıq üzvü var).

TMBB-nin fəaliyyəti əsasında milli və beynəlxalq təşkilatların və dövlətlərin beynəlxalq əməkdaşlığının inkişafı təşkil edilir:

a) təbii ekosistemin, bitki və heyvanlar aləminin qorunub saxlanması;

b) nadir və nəsli kəsilməkdə olan bitki və heyvanların, eləcə də təbiət abidələrinin qorunub saxlanması;

v) qoruqların və milli parkların təşkili;

q) ekoloji təhsil.

TMBB-nin iştirakı ilə təbiətin mühafizəsi üzrə konfranslar keçirilir, ayrı-ayrı təbiət obyektlərinin və komplekslərinin, eləcə də təbiət abidələrinin mühafizəsi üzrə beynəlxalq konvensiyaların layihələri işlənib hazırlanır.

TMBB-nin təşəbbüsü ilə "Təbiətin mühaifzəsinin ümumdünya strategiyası" proqramı işlənib hazırlanmış, nadir və nəsli kəsilməkdə olan

bitki və heyvanların siyahısını özündə cəmləşdirən Qırmızı kitab təşkil edilmişdir.

Ümumdünya səhiyyə təşkilatı (ÜST) 1946-cı ildə təşkil edilmişdir. O, daima ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqədə olan insanın sağlamlığının mühafizəsi məsələləri ilə məşğul olur. ÜST ətraf mühitin sanitar-epidemioloji monitorinqini həyata keçirir, ətraf mühitin vəziyyəti ilə əlaqədar insan xəstəlikləri barədə məlumat verir, ətraf mühitin sanitar-gigiyenik ekspertizasını aparır və onun keyfiyyətini qiymətləndirir. Bu məqsədlə, ÜST şəhərlərin sağlamlaşdırılmasında olan problemləri, vətəndaşların sanatoriya-kurort müalicəsinin və istirahətinin təşkilini öyrənir, insanların sanitar-gigiyenik həyat tərzinin yaxşılaşdırılması üzrə beynəlxalq proqramlarda iştirak edir. Öz fəaliyyətində YUNEP, MAQATE, BDT və digər təşkilatlarla qarşılıqlı əlaqə yaradır.

Atom enerjisi üzrə beynəlxalq agentlik (MAQATE) ətraf mühitin radioaktiv çirklənmədən mühafizəsi və atom təhlükəsizliyinin təmini üzrə proqramın həyata keçirilməsi məqsədi ilə 1957-ci ilə təşkil edilib. MAQATE –atom elektrostansiyalarının tikintisi və istismarı qaydalarını işləyib hazırlayır, layihələşdirilmiş və fəaliyyətdə olan AES-lərin ekspertizasını aparır, atom materiallarının ətraf mühitə təsirini qiymətləndirir, radiasiya təhlükəsizliyi normalarını müəyyən edir və onların tətbiqini yoxlayır. Təcrübə göstərir ki, ayrı-ayrı dövlətlər tərəfindən bu tədbirlərə əməl edilməməsi BMT təhlükəsizlik şurasının qətnaməsinə əsasən həmin dövlətə qarşı dünya ictimaiyyəti tərəfindən iqtisadi sanksiyasının tətbiq edilməsinə gətirib çıxara bilər.

BMT-nin ərzaq və kənd təsərrüfatı təşkilatı (FAO) – 1945-ci ildə təşkil edilib. Kənd təsərrüfatı və dünya ərzaq ehtiyatları onun fəaliyyət sferasıdır. Bununla əlaqədar o, kənd təsərrüfatında torpaqdan istifadə və onun mühafizəsi, su ehtiyatları, meşələr, heyvanlar aləmi, Dünya okeanının bioloji ehtiyatları kimi problemlərlə məşğul olur. FAO-dünyanın torpaq xəritəsini hazırlayıb. Onun təşəbbüsü ilə Ümumdünya torpaq xartiyası

qəbul edilib. Bundan başqa FAO-nun təşəbbüsü ilə əhali, ərzaq, torpaqların boşaldılması ilə mübarizə və su ehtiyatlarının mühafizəsi üzrə beynəlxalq konfranslar keçirilib. FAO bir çox ekoloji proqramların işləyib hazırlanmasında iştirak edir, eyni zamanda YUNEP, YUNESKO ilə əməkdaşlığı davam etdirir.

Beynəlxalq dəniz təşkilatı BDT-1948-ci ilə təşkil edilib. O, dəniz gəmiçiliyi və dənizin çirklənmədən mühafizəsi sahəsində fəaliyyət göstərir və dənizin neft və digər zərərli maddələrlə çirklənməsi ilə mübarizə üzrə beynəlxalq konvensiyaların işləyib hazırlanmasında iştirak edir. BDT-nin tərkibinə dəniz mühitinin qorunması üzrə komitə də daxildir. Hazırda BDT beynəlxalq təşkilatların üzvlərindən biridir. Dəniz mühitinin qorunması sahəsində beynəlxalq siyasətin əsas prinsipləri onunla birgə işləyib hazırlanır və razılaşdırılır.

BMT-nin Ümumdünya Meteoroloji Təşkilatı (ÜMT)-1947-ci ildə təşkil edilib. Onun əsas məqsədini planetin iqliminin və insanın havaya təsiri dərəcəsinin ümumiləşdirilməsi və öyrənilməsi təşkil edir. Bu təşkilat ətraf mühitin monitorinqinin global sistemi çərçivəsində fəaliyyət göstərir. Sistemin işini YUNEP əlaqələndirir.

ƏMMQS-un sisteminin beş fəaliyyətdə olan proqramı var: atmosferdə vəziyyəti monitorinqi; çirkləndirici maddələrin uzun məsafəyə daşınması; quru sahə ehtiyatlarının bərpası Proqramı; insan sağlamlığı Proqramı; Dünya okeanı Proqramı.

Yuxarıda sadalanan təbiəti mühafizə profilli aparıcı beynəlxalq təşkilatlarla yanaşı bir və ya bir neçə xüsusi ekoloji problemlərlə məşğul olan beynəlxalq struktur da mövcuddur. Məsələn, Potensial zəhərli kimyəvi maddələrin beynəlxalq qeydiyyatı (PZKMBQ) YUNEP-in bir hissəsi kimi təşkil edilib. Onun əsas məqsədini, insektisidlər, gerbisidlər və onların insana və ətraf mühitə təsiri istisna olmaqla zəhərli kimyəvi maddələrin öyrənilməsi və bu barədə informasiyaların yayılması təşkil edir.

PZKMBQ-də bütün dünyada yayılmış 600-dən çox kimyəvi maddələr barədə informasiya var. Bu say artmaqda davam edir.

BMT-nin təbii fəlakətlərdən ziyan çəkənlərə kömək bürosunun vəzifəsi müxtəlif dövlətlərə və təşkilatlara təbii fəlakətlər zamanı lazımı köməyi təşkil və səfərbər etməkdən ibarətdir.

NƏTİCƏ

Beləliklə, biz ətraf təbii mühitin mühafizəsinin beynəlxalq-hüquqi mexanizmindən danışaraq müəyyən etdik ki, ətraf təbii mühitin mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan istifadə məsələlərinə dair beynəlxalq müqavilələrə daxil olmuş hər bir dövlət beynəlxalq əməkdaşlığın prinsiplərini üstün tutmalı, təbiəti mühafizə və ondan istifadə sahəsində beynəlxalq öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə cavabdehlik daşmalıdır. Bununla yanaşı hər bir dövlətin müvafiq olaraq qəbul etdiyi qanunlar həmin dövlətlərin imzaladığı və təsdiq etdiyi beynəlxalq müqavilələrə və ətraf mühitin mühafizəsinin hamılıqla qəbul edilmiş beynəlxalq normalarına uyğun gəlməlidir.

Əgər hər hansı bir dövlətin qüvvədə olan təbiəti mühafizə və ondan istifadə haqqında qanunu ilə həmin dövlətin imzaladığı və təsdiqlədiyi beynəlxalq müqavilə arasında ziddiyyət yaranarsa bu zaman beynəlxalq müqavilənin qaydaları tətbiq edilir.